

Gerald Mertens

Feltörés, áttörés vagy letörés?

Német hivatásos zenekarok a 21. századba vezető útjukon

Milyen a német zenekari világ és a hivatásos zenekari muzsikások helyzete manapság? A széleskörű változásokat tekintve milyen kockázatok, egyúttal azonban milyen esélyek állnak elő a társadalmi, gazdasági és kultúrpolitikai környezetben? Miben rejlenek a jövő fontos feladatai és kihívásai? Gerald Mertens át- és kitekintése.

„Németország zenekultúrájának története egy kézfogással kezdődik. Ezzel a bájos-jóvilági gesztussal pecsételte meg II. Wilhelm hesseni tartománygróf 1502-ben egy bizonyos Henschel Deythinger felvételét „trumpter”-nek (trombitásnak) a Kasseler Hofmusik-ba. Ami ebből minden látványosságot mellőzve származik, és ahogy ez egy részletekbe menő leírás margóján szerepel, ez valójában a korai barokk muzsikálás döntő megváltozása. Deythinger és további nyolc fűvös kollega ugyanis a Kasseler Hofkapelle-vel, közös vezetővel, az egyik első önálló hangszer-együttest hozták létre, és ezzel megalapozták a mai kultúrintézményt, a 'zenekart'. Ezzel a megállapítással indítja Ronny Porsch „Fiedler, Pfeifer, Klangartisten” (Nyirettyűsök, síposok, hangművészek) c. dolgozatában barangolását Németország zenekultúrájának 500 évén keresztül.

A német és európai zenei együttes- és zenekari kultúra még a 15. században gyökerezik. További nevezetes tradicionális zenekarok, mint a drezdai Staatskapelle, a weimari Staatskapelle, vagy a mecklenburgi Staatskapelle Schwerin, hogy csak néhányat említsünk, a 16. században alakultak. Az udvari és templomi együttes-alapításokat a 19. és 20. században egy polgári zenekari kultúra kialakítása követte. Milyen legitimációt jelent a gyakran távoli időkre visszanyúló tradíció manapság? Elegendő alap-e ez egy zenekar számára, hogy gondtalanul tekintsen a jövőbe? Tekintetbe véve a jelenlegi, inkább alkalmatlan keretfeltételeket, milyen reális prognózis alkotható a következő évekre a német zenekari világ számára?

A tradíciók teremtik meg, különösen a kulturális területen, a jövő kereteit. Ön-elégültség nélkül megállapítható, hogy a szerzetesrendeken és zenekarokon kívül

nincsenek további olyan közösségek, amelyek a századokon át történő történelmi, társadalmi és politikai átalakulások során egy helyen hasonló kulturális kontinuitást őriztek meg és ezzel máig is identitás-alapítóként számíthatnak.

A zenekarok különleges tradícióit sokszor negatív értelemben mint „túlhaladottak”, vagy „konzervatívnak” fogják fel, holott azt inkább a mai napig is ható identitás-megalapozásnak kell tekinteni. Az, hogy egy zenekar vagy zenés színház identitásának a lakosság tudatában még ma is milyen jelentősége van, pl. 2003 nyarán nyert hatásos bizonyítást: a Mainzi Staatstheater zenekarát kellett volna a Ludwigshafeni Staatsphilharmonie-vel összevonni, méghozzá – a Koblenzi Rheinische Philharmonie példája szerint – erősen szűkíteni. Mainzban erre fel megszületett egy kezdeményezés, hogy „Mainznak szükséges van a saját zenekarára”. Rövid idő alatt több mint 60 000 aláírást gyűjtöttek a zenekari leépítések ellen. Hasonló erős polgári megmozdulás követte ezt Koblenz-ben. A Sächsische Staatsoperette Dresden tervezett leépítése ellen 2001-ben több mint 100 000 protesztáló aláírását gyűjtötték össze. Másutt szimbolikus élő láncot alkottak a fenyegetett kulturális intézmények köré. Ezek az események és számok bizonyítják, hogy milyen erős a népszerűség és publikum kötődése az egyes kultúrintézményekhez.

Áttörés: kockázat és esély

A zenekarok és más kulturális intézmények összességükben közösségünk és nemzeti kultúránk identitásának részét képezik. Németországnak, mint kultúr-nemzetnek képe, a bizonyára világszerte legsűrűbb színházi- és zenekari palettájával, meghatározta tekintélyét a világon a

múltban és jelenben. Persze a „költők és gondolkodók országának” jóhíre, legkésőbb a PISA-tanulmány* (a diákok közismereti tantárgyakban tanúsított készségének nemzetközi összehasonlító felmérése) 2001 őszen történt megjelenése óta, aminek következményeként a német diákok számos más országgal összehasonlítva silány tanúsítványt kaptak, tartósan sérült.

A zene- és művészetoktatásnak már amúgyis háttérbe szorult értékelése, a „kemény” szakokkal, – mint a nyelvek és természettudományok – szemben további perifériára szorulással fenyeget. Johannes Rau államelnöksége alatt, különböző alkalmakkor mindig újból joggal hangoztatta, hogy a kulturális képzést és zeneoktatást nem volna szabad a „PISA*-sokk” oltárán feláldozni.

Még nem régen történt, hogy a kutató Hans Günther Bastian egy, a berlini általános iskolákban folytatott felmérés során bizonyította, hogy a gyermekek, akiknek zenei tehetségét felkeltik és tudatosan segítik, teljes személyiségükben és intelligenciájuk fejlődésében jobb eredményre jutottak, mint azok a gyermekek, akikkel ez nem történt meg. Másként kifejezve: mélyreható különbség létezik azon gyermekek, akik maguk muzsikálnak és azok között, akik tizenkét évesen még soha egy élőzenei előadást nem éltek meg és akiknek egyetlen zenei tapasztalatuk az MTV-videoklippjeiből származik. A zenekarok minden korok zenéjét és stílusát mindig újból érzékelhetővé, közvetlen élménnyé teszik. A kulturális befogadási technika ezen alapformáját, a magas professzionális színvonalú koncertet, operát, vagy

* PISA 2000: Az OECD által kezdeményezett nemzetközi diák-tudásszintet és tanulási teljesítményeket felmérő vizsgálati módszer

Miért lelkesednek a fiatalok annyira a zenéért, hogy már korán egy zenekari hangszer tanulásába fognak, sőt aztán gyakran főiskolai tanulmányokat folytatnak, és végül is a tanultakat hivatásukká akarják tenni?

élőadást semmi, semmilyen mégoly jó konzerv, internet-kínálat vagy komputeranimáció sem képes túlszárnyalni.

A jelenlegi nehéz társadalmi, kulturális és gazdasági körülmények a zenekarok és színházak számára éppen úgy jelentenek kockázatot, mint esélyt. Egyrészt a Berliner Schillertheater 1993-ban történt, látványos leépítése óta a kulturális intézmények megkurtításának vagy akár bezárásának szemérem-küszöbe még mélyebbre süllyedt, másrészt pedig a zenekarok és színházak – a PISA-tanulmány reakciójaként az egésznapos iskolai oktatás bevezetéséről és fejlesztéséről folyta-

tott vitákban – új specifikus szerephez jutottak.

Emellett Németországnak nemzeti- és történelemtudatában nemcsak historikusan megalapozott nehézségei vannak, hanem mindinkább bajok vannak saját kulturális önazonosságával is. Sir Peter Jonas, a Bayerische Staatsoper intendánsa, angolként kritikus megfigyelője a német kulturális életnek, a dolog lényegére tapint amikor azt kérdezi, mikor fogja ez az ország végre megérteni, mire kellene valóban büszkének lennie: „Németországnak kultúrájára kell büszkének lennie”. Jelenleg mégis ennek ellenkezője

érvényesül: a Német Városok Érdekképviselete és a Város- és Községközösség 2004-ben feloszlatják eddig önálló kulturális ügyosztályaikat, és ezzel rossz példát mutatnak tagjaiknak, amik eddig a szövetségi államok számára a kulturális támogatás legnagyobb részét biztosították. Nem kizártak további megszorítások a kulturális külpolitikában sem.

A jelenlegi extrém kedvezőtlen keretfeltételek, elsősorban azonban az összeperoppantó közfinanszírozás mellett, helyzetjelentést és reális jövőprognózist adni nem egyszerű. Hol tartunk? Hogyan tovább? Mi történik tíz, húsz vagy ötven év múlva? A zenekarokat közben valóban csak hanyatlásnak ítélt „lemorzsoltságot” vagy „nehézkedő dinoszauruszoknak” kell tekinteni, amiket megsemmisülés fenyeget?

A jelen a zenekarok tájékán és a zenei életben

A németországi hivatalos, közpénzekből szubvencionált zenekarok (még 136, a 2004 tavaszi állás szerint) lényegében négy oszlopon nyugszanak: itt van egyrészt a 80 operazenekar, amik túlnyomó részben a városi- állami opera, operett, musical szakterületet szolgálják. A spektrum a nagy, nemzetközi elismertséggel rendelkező berlini, hamburgi, stuttgarti vagy müncheni operaházaktól a lüneburgi, annabergi vagy hildesheimi kis színpadokig terjed. A második oszlopot a 35 koncertzenekar képezi, amik túlnyomó részben vagy kizárólag hangversenytermekben működnek. A csúcspozíciót itt kétségtelenül a Berliner Philharmoniker foglalja el, őt követi a többi nemzetközileg jelentős zenekar, a Münchner Philharmoniker, a drezdai Sächsische Staatskapelle, a lipcei Gewandhausorchester, hogy csak néhányat említsünk a nagyobbak közül. A harmadik oszlopot a hét kamarazenekar, pl. a Stuttgarti, a Württembergi, Heilbronni, vagy a Münchener Kamarazenekar képezi. Rendszerint saját fúvósok nélkül, tisztán vonószenekarként, szintén nemzetközi figyelemmel kísérve működnek. A negyedik oszlop végül is az ARD-állomások rádió-együtteséből és a GmbH (ROC) Berlin rádiózenekaraiból illetve kórusaiból áll: a 14 szimfonikus zenekar, négy big band és hét rádiókórus változatlanul magasértékű zenei produkciók, ambicionált programpolitika és a kortárszene támogatásának főműhelyét jelenti Németországban.

Emellett növekszik a „szabadúszó”, azaz nem rendszeresen vagy nem teljesen közpénzekből szubvencionált zenekaroknak és együtteseknek a száma, így pl. a Deutsche Kammerphilharmonie Bremen, a Kammerakademie Neuss vagy az Ensemble Modern Frankfurt/Main-ban. Meg kell említeni még azokat a zenekarokat, amik túlnyomó részben a szubvencionált zenekarok hivatásos muzsikusaiból állnak össze, mint pl. a Kammerorchester Carl Philipp Emanuel Bach vagy a Neue Berliner Kammerorchester.

Az először említett „szabadúszó” zenekarok alapvetően a koncert-területen dolgoznak, csak elszigetelten zenés színházakban. Összetételük variálható, de csak kivételes alkalmakkor érik el a szimfonikus zenekar méretét. Ezek a zenekarok legtöbbször a polgári jog alapján létrejött egyesületek, vagy akár jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek, azaz minden muzikus/egyesületi tag osztozik az együttes sikerében és kockázatában. Alapjában véve szponzorok vagy támogatók állnak az együttesek mögött, de az ő jóindulatukért mindig újból meg kell dolgozni. Általában tíz-tizenöt muzikus, túlnyomó részben vonósok képezik a törzsösszetételt. A további zenészeket igény szerint szerződtetik. A muzikusok átlagos életkora ezekben a zenekarokban nagyon alacsony, ez a Deutsche Kammerphilharmonie Bremen-ben legutóbb 37 év volt. Általában a rendszeres utazás is feladataik közé tartozik, mivel bevételüknek cca. 50%-át maguknak kell megkeresniük. Előadásuknak kb. kétharmadát ezért nem állomáshelyükön adják. A rendszeres privát- vagy családi élet, a biztosított bevétel vagy akár egy jó öregségi- és szakmai nyugdíj a zenekari spektrum ezen része számára gyakran háttérbe szorul. Hogy megsejtsük, a teljes német zenekari régió merre tart, és hogy a bevezetésben feltett kérdések részleteikben megválaszolhatók legyenek, nem árt az aktuális eszmecsere néhány további alapvonását rögzíteni és felfedni.

Miért lelkesednek a fiatalok annyira a zenéért, hogy már korán egy zenekari hangszer tanulásába fognak, sőt aztán gyakran főiskolai tanulmányokat folytatnak, és végül is a tanultakat hivatásukká akarják tenni? A kezdeti gyermeki és fiatalkori lelkesedés, kíváncsiság, valamint a zene szeretete később bizonyára jövedelmezőségi szempontból is szerepet játszik. Persze még nem is olyan régen, a muzsi-

kusi hivatást választani gazdaságilag minden volt csak nem csábító, mivel a zenei pálya szociális körülményei más szakmákhoz képest messze elmaradt.

2003 októberében Christina Weiss miniszter asszony, „a szövetségi kancellária kultúra és média-ügyeinek megbízottja” konfrontálta a német nyilvánosságot egy sajtóbejelentésben azzal a megállapítással, hogy a német zenekari muzikusok egy „világtól elrugaszkodott, széltől óvott környezet”-ben élnek. Ennek a kifejezésnek, ami közben szakmai körökben majdnem szállóigévé vált, a valósághoz annyira köze volt, hogy a hivatásos zenekarok száma Németországban 1992 óta feloszlás, fizetéképtelenség és összevonások következtében 168-ról 136-ra csökkent, és a zenekari helyek száma 12 159-ről 2004-ben 10 311-re apadt.

A zenekarokra, talán éppen a technikai és társadalmi környezet rohamos fejlődése miatt, a sajtóban, közvéleményben és a politikában az „őrültek”, a „rugalmatlanok” az „anakroniszták” címet fogják ráaggatni, mert nekik még most is ugyanazt kell nyújtaniuk, mint ötven vagy 100 évvel ezelőtt? Egy Mahler-szimfóniát nem lehet négy első hegedűvel és három szintetizátorral partitúrahűen eljátszani. Nagy zenekart igényel és intenzíven ki kell dolgozni – mint 100 évvel ezelőtt. Azóta az elkényeztetett és a zenei konzerveken túlkritikusan kitanult publikum színvonaligényei természetesen megnöttek. Az élőzenei előadások színvonala megfelel a gyakran többszörösen vágott hangfelvételek minőségének. Mint ahogy az elmúlt években a zenekari tagok képzési szintje többnyire emelkedett, olyan mértékben nőttek a követelmények is a zenekarokban: hangversenyek előtt rövidebb próbafázisok, koncert-turnék, amik költségkímélési okból minden nap estéjén előadást és reggel a következő helyszínre továbbutazást irányoznak elő.

Természetesen korántsem képes minden zenekari tag – a hírhedt ócskás „zenei alkalmi üzletek” (haknik) nélkül – pusztán hivatásából megélni, mint az más szakmákkal összehasonlítva teljesen bevett dolog lenne. Németországban azonban mindig több az olyan képzett muzikus, aki erre már nem képes. Csak részben készülnek muzikusnak, vagy részmunkaidőben dolgoznak mint zenészek vagy zenetanárok és más munkakörben egészítik ki keresetüket. A már említett szabadúszó zenekarok is a fiatal

muzikusok túlkínálatának következményei. Azok a viták, amik a hivatásos zenekarban munkában állókkal szembeni szociális irigységről, és a művészek növekvő önkiszákmányolásáról szólnak, kétségtelenül nem sokat segítenek.

Hogy csupán személyes gazdasági okokból vagy meggyőződésből: de a zenészek melléktevékenységeit és -kereseteit szívesen magyarázzák sablonszerűen. A hivatásos muzikusok hangszeres képzése nélkül néhány német zeneiskola vagy zenei főiskola beszüntethetné az oktatást. A hivatásos zenekarok tagjainak alkalmi kisegítései nélkül sok zenekar nem volna működőképes. A számos kamarazene-hangverseny, az iskolákkal, ifjúsági- és fúvószenekarokkal, valamint műkedvelő zenekarokkal való együttműködés nélkül a német zenei élet teljesen elszegényedne. Sok ezek közül a tevékenységek közül társadalmi munkában és különösebb ellenszolgáltatás nélkül történik.

Képzés és munkaerő-piac

A tervezett munkahely-csökkentéseknek háttérben egyre problematikusabbak a zenei főiskolákon, egyetemeken, egyesített főiskolákon és pedagógiai főiskolákon zenei pályára készülő hallgatók jövő-perspektívájának felmérése. Itt lényegében négy alapvető fejlődési szakaszcsoportról beszélhetünk:

A növendékek száma 1992/93-tól 2002/03 tanévig 25 461-ről 26 587-re enyhén emelkedett.

A első szemeszterre beiratkozottak száma ugyanezen évek összehasonlításában 2595-ről 3486-ra ugyancsak növekedett.

A hangszeres-/zenekari muzikus szakokon tanulók létszáma – az összehasonlításban legerősebb tagozatként – 1992/93-tól 2002/03-ra 6804-ről 8419-re erősen tovább növekedett. Ez az első szemeszterre elkezdőkre is vonatkozik, akiknek száma 790-ről 1992/93-ig fokozatosan növekedett.

A hangszeres-/zenekari muzikus szakokon végzősök száma az 1994-ben mért 1357-ről 2002-ig 1451-re emelkedett, sőt 1999-ben az 1568 abszolvenssel még ezt is túlhaladta.

Az 1993-tól 2002-ig terjedő 9 évben egyedül a hangszeres-/zenekari muzikus szakon 13216 muzikus zárta le tanulmányait. Ebben a létszámban nem szerepelnek a konzervatóriumokban és szakakadémiákon tanulók; és a szakmai kilátások megítélésénél kimaradtak az EU-ból és a

Mi a teendő:

- A főiskolákon a zenekari muzsikusok képzésénél számolni kell a hivatásos környezet erős megváltozásával. A jövőbeni zenekari tagok minőségét bővíteni és javítani kell.
- A zenekari menedzsment iránti igény lényegesen megnövekedett. Az oktatási- és szakok szerinti követelmény-rendszer pontosan kell definiálni, és megfelelő új továbbképzési formában a gyakorlatnak megfelelően közvetíteni.
- A zenekarok és színházak fenntartása Németországban most, és a jövőben is közfeladat marad. A zenekar-fenntartóknak az eddigi alapszerződésekből kiindulva zenekaraik számára olyan új szerepet kell kifejleszteniük és meghatározniuk, amelyek a társadalmi élet más területeit jobban átszövik és a közösségi finanszírozás jogosságát igazolják.
- A zenekarok, a zenekari tagok a „zene terjesztői”. E téren sokat ígérő kezdeményezéseket és fejlesztéseket, új koncert- és előadási formákat, helyszíneket, új marketing módszereket és további innovatív ötleteket láthatunk. Ez persze először pénzbe kerül, ugyanúgy mint a képzés.
- A továbbiakban az egésznapos iskolai rendszer kínálatai során a zenekaroknak mérlegelniük kell, hogy mennyiben tudnak a maguk részéről ebben segítséget nyújtani.

további külföldi országokból érkező álláskereső, ami a fenti számokból és tényekből eredő végkövetkeztetéseket még drámaibb megvilágításba helyezik.

A német kultúrzenekarokban 1998-tól 2002-ig, a Német Zenekari Egyesület (DOV) felmérése szerint, életkori okokból csupán 844 álláshely szabadult fel. Még nyitva áll a kérdés, hogy minden szabad állást valóban meghirdethettek-e, hogy nem zárolták vagy törölték-e azokat. Egy jelenlegi vizsgálat szerint a szabad zenekari helyek további csökkenésétől kell tartani: a következő három szezonban, tehát 2004/05-től 2006/07-ig a német kultúrzenekarokban, rádióórásokban és big bandekben nyugdíj miatt felszabadult további 400 állás szűnik meg. Ez a szám is súlyosbítja az együtteseknek a német

újraegyesítést követő megszűnésének, összevonásának, szűkítésének drámai következményeit. Még ha feltételezzük is, hogy nem minden végzős muzsikus pályázik meg a német zenekari területen állást, nyilvánvalóvá válik a mindig jobban növekvő aránytalanság a végzett muzsikusok emelkedő száma és a csökkenő foglalkoztatási lehetőségek között a hivatásos zenekaroknál.

Másrészt évek óta megfigyelhető, hogy a zenekari állásokra kiírt próbajátékok nem mindig végződnek egy pályázó kiválasztásával, hanem azokat többször meg kell ismételni. Emellett még mindig hiányos az előkészítés a specifikus próbajáték-irodalomra (zenekari állások). Míg a 80-as évek végén, a visszás helyzet javítására a zenekarokban fiatal végzős főiskolásoknak gyakornoki állásokat hoztak létre, addig a nagyobb zenekarok saját zenekari akadémiákat alapítottak vagy szoros kooperációt tartottak fenn a helyi főiskolákkal, mint pl. Lipcsében vagy Lübeckben. 2004 nyarán Dortmundban a főiskola megkezdte az újonnan alapított zenekari centrumban a specifikus képzést. Így lassan úgy tűnik, a muzsikusképzés ezen része helyes útra terelődött. Más, további, jelentősebbé váló továbbképzésekről még tárgyalni kell.

Nem értelmi-, hanem gazdasági krízis

A zenekari intézmény erősödő fenyegettsége az utóbbi tíz-tizenöt évben a koncertlátogatóknak növekvő számát tekintve nem „értelmi-krízis”-ből, hanem egyedül az államháztartás egyre szűkebb pénzügyi bázisából származik. Azt kellene gondolkodni, hogy a szövetségi állami büdzsé kultúrára szánt 1 százalék alatti kvótája mellett a hatás nem lehet számottevő. A legnehezebb probléma változatlanul az, hogy egy zenekarban az összköltség mintegy 90 százalékát személyi kiadások teszik ki, míg pl. a berlini államháztartásban a bérjellegű juttatások aránya csak ca. 33 százalék. Normatív csökkentés esetén a zenekarok és színházakat azonnal háromszor rosszabbul járnak mint egyéb intézmények. Ez a jelenség éppen úgy érinti a jövőbeli fejlődést mint a növekvő költségek kiegyenlítését. Amit a közszférában szükséges rossznak tekintenek, azt a színházaknak és zenekaroknak gyakran sajátmaguknak kell kigazdálkodniuk. Ez, amit a gazdasági életben „költségsap-

dá”-nak neveznek, közép és hosszú távon további kulturális intézmények, zenekarok halálához vezethetnek. Az elmúlt évek létszámleépítésének művészi-, partitúra-, „Besetzung”- és feladat-szempontról most már határai vannak. Itt ellenkormányozásra és szemléletváltásra van szükség, ha nem akarjuk, hogy további együttesek sodródjanak a szakadék szélére. A fizetésemelések vagy infláció-kiegyenlítések tartós negligálása, valamint az elismert szociális norma csökkentése azonban nem lehet alaprecept.

A jelenlegi viták során gyakran éri szemrehányás a rugalmatlan és költségterhes bérszerződéseket a zenekari területen. A bérszerződés érdekegyezséget teremt a munkaadó és munkavállaló között; egy mindkét fél felelősségével viselt kompromisszumot. A bérszerződések munkafeltételeket szabályoznak, amik nélkül egy vállalat végül is nem tud, még művészeti téren sem értelmesen működni. Sok tárgyalási pontot harmonizáltak és rugalmassá tettek az elmúlt években, pl. a zenés színházaknál a feltételeket más szakmákhoz igazították. A további flexibilitásra vagy több egyeztetésre vonatkozó óhajok mindkét részről nyitva maradnak. Számos zenekar speciális házi bérezése a helyi sajátosságokat is figyelembe veszi. Egyes zenekarok eközben egy ideig lemondanak anyagi támogatásukról, hogy ezzel munkahelyeiket és együttesük létét biztosíthassák a régióban. Mint ahogy más területen is, a társadalom itt sem képes a fiskális politikát és bizonyos kultúrpolitikai előírásokat és prioritásokat pótolni.

Kihívások és a jövő feladatai

Eddig a „zenekarról” mint neutrumról beszélünk. De „a” zenekar nemcsak a zeneszeket, hanem egy szervezetet, a belső kapcsolataiban már nagyon is komplex mikrokozmoszt jelenti. A karmester, a művészeti vezetés, az intendatura, az igazgatóság, mind hozzátartoznak egy működőképes üzemhez és belső felépítéséhez. A zenekari tagok hagyományosan csak művészi kivitelezők, akiknek művészileg egy karmesternek és szervezetiesen egy intendánsnak vagy menedzsernek kell alárendelniük magukat.

Ezt a hierarchikus produkció-modellt újabban megkérdőjelezték. A New York-i Orpheus Kamarazenekar karmester nélkül dolgozik és minden produkció számá-

ra a zenekarból határoz meg a művészi interpretációért felelős teamet. Ez időigényes, de jó művészi eredményeket céloz meg és a zenekari tagok magas motivációjához vezet, mivel elvileg egyszer mindenki „dönthet”, azaz megvalósíthatja és a többi zenekari tag felé képviselheti művészi elképzeléseit. Ez végül is egy nagyobb kamarazenei csoport produkció-elve. Egy nagy koncert zenekarra vagy pláne egy operazenekarra a módszer nem átvihető. Hiányzik a próbákhoz szükséges többlet idő és a nagy zenekari apparátust – különösen akkor, ha egy zenés színpaddal kell együttműködni – csak egy karmester tud összetartani.

Demokrácia egy hivatásos zenekarban? Természetesen létezik, amennyiben új zenekari tagok, zenekari vezetőség vagy a vezető karmester megválasztásáról van szó. A demokrácia azonban egyébként még mindig szűk keretek közé van szorítva. A színház és a zenekar ún. „célüzem”, a művészet szabad művelését szolgálja, mint ahogy az a Német Szövetségi Köztársaság alkotmányának 5. fejezetében szerepel. Ez azt jelenti, hogy a munkavállalói képviselő normális egyetértési joga erősen korlátozott, amennyiben az üzembelső- vagy gazdasági ügyeiről van szó. Egy zenekar következő szezonra vonatkozó műsor- vagy turné-tervét általában a zenekari tagok beleszólása nélkül állítják össze. Ők erről gyakran csak a sajtóból értesülnek. Természetesen vannak olyan zenekarszervezetek, ahol ezeket a dolgokat időben megbeszélik és egyeztetik; jog azonban ezt nem biztosítja. Újabban mind több zenekari tag és az általuk választott elnökség próbálkozik ötleteket és javaslatokat a zenekari munka javítása érdekében a vezetőséggel megtárgyalni. Csak hogy ezeknek a pozitív kísérleteknek egy intendáns vagy vezető karmester művészi önrendelkezési jogára való hivatkozással, vagy a hiányzó anyagi eszközök miatt túl gyakran végük szakad.

Ez a körülmény alapvető ok lehet a zenekari muzsikások motivációjának elvesztéséhez. Sok muzsikos nemcsak művészi kapacitását, hanem számos további képességét is magával hozza, ha belép egy zenekarba. Ha azonban a muzsikustól éveken keresztül csak a „szolgáltatást” követelik meg, és semmi másnak nincs, vagy csupán teljesen alárendelt a szerepe, a frusztráció előre programozható.

Ebben rejlik egy hivatásos zenekar jövőbeni belső fejlődésének és külső elis-

mertségének alapkérdése. Amikor a Bambergi Szimfonikusok 1996-ban az 50 éves fennállásukat ünnepelték, egy nagy plakáton minden zenekari tag kedvenc hobbiójával szerepelt. Némelyek itt hangszerükkel voltak láthatók, mások alpesi kürttel vagy egy barokk hangszerrel, megint mások festőpalettával, fafaragvány-nyal vagy varázslóként voltak ábrázolva. Az, hogy muzsikások szokatlan hangszerreken vagy kamara-együttesben játszanak, még a normális szakmai környezet-hez tartozik. Ha azonban egy jazz- vagy big band formációhoz csatlakoznak, akkor az már kevésbé szokványos. Ha azonban a muzsikások más képességek bevetéséhez is motiváltak lennének, olyan új horizontok nyílnának, amelyek egy hivatásos zenekar külső megítélését is egészen más fénybe helyeznék.

Természetesen az kellene, hogy a modellek, amik a szabad gazdálkodás üzleti kommunikációjában sikeresnek bizonyultak, a zenekari- és művészeti területen is megfelelő alkalmazást találjanak. Egy igazi gazdasági kezdeményezés megvalósítása sok színházi- és zenekari vezetőség szemében a művészi szabadság elleni támadásnak tűnhet; a fejlődés és fennmaradás érdekében újító szellemiségű színház- és zenekari menedzsment számára azonban nélkülözhetetlennek tűnik.

Ez annál inkább érvényes, mivel sok német zenekar, túlnyomó részben a menedzsment területen, utódlási problémával küszködik. Eközben számos főiskolán vagy szakiskolában, nagyon eltérő színvonalon, felvehető tantárgyként vagy posztgraduális módon „kultúrmenedzser” vizsgát lehet tenni. A zenekari menedzser cím, mint speciális képzettség, sehol Európában nem szerezhető meg; csak egészen elvétve folyik zenei menedzsment oktatás. Ma egy zenekari menedzser minősítéséhez a praktikus repertoár-ismerettől, jogi, szervezési és üzemgazdasági ismereteken keresztül egészen a magas kommunikációs készségig minden beletartozik. Itt még mindig túl sok szerepe van a véletlennek és – az általános szakemberhiány miatt – az önjelölt laikusoknak.

1989-ben több német szervezet tanulmányt dolgozott ki „A színház vezetése és irányítása” címmel. Ebben a dolgozatban átláthatóan feltárják és analizálják a színház- és zenekari üzem minden menedzselési és vezetési folyamatát. Habár azóta 15 év eltelt, ennek a tanulmánynak sok része változatlanul aktuális, és mindenképp

sok színházban és zenekarban még mindig nem alkalmazott gyakorlat. Vajon a színházak és zenekarok különösen ellenállók, vagy éppen ellenségesek az újításokkal szemben? Vagy ez a már itt említett menedzser-képzés problematikájában rejlik?

További témakör a professzionális zenekari marketing, ami sok helyen még ismeretlen fogalomnak számít. Melyik német zenekari menedzser képes törzs- és célközönségéről megbízható nyilatkozatot tenni? Elenyészően kevés zenekar foglalkozik egyáltalán közvélemény-méréssel annak érdekében, hogy műsor- és vállalkozási politikáját aszerint igazítsa. A „kultúra üzletté válása” során természetesen bizonyos óvatosság javasolt, nehogy hamarosan a kvóták, az abszolút kihasználtság vagy csak a népszerű műsorpolitika diktáljon. Azonban emiatt a marketing-módszereket és a közvéleménykutatást mellőzni, éppen olyan durva gondatlanságnak tűnik.

Nagybritanniában és az USA-ban a zenekarok – természetesen egy egészen más társadalmi kulturális háttérrel – „outreach”-ről vagy „community outreach”-ről beszélnek, ezalatt egy zenekar környező területi, közösségi, a koncert-rendezvényeken túli kisugárzását értve. Ez a módszer, ami ott sok privát adakozót biztosít a következő szezonra, növelve a kulturális összefelöltséget egy régióban vagy egy városban, lényegesen erősebb kötődést jelentene Németországban a zenekarfenn-tartók tudatában és ezáltal a kultúrpolitikában is, a közpénzekből további juttatásokat biztosítva.

Nagybritanniában és az USA-ban a zenekarok nevelési programja azt a szempontot képviseli, hogy miként lehet a zenekarok fejlesztésén túl új közönségre is szert tenni. Németországban a „zeneterjesztés” téma az elmúlt három évben, különösen a Jeunesses Musicales „hangversenyek gyermekeknek” kezdeményezésével lényeges impulzusokat kapott. Mindig több zenekar tudatosítja ennek a témakörnek a jelentőségét és formálja kínálatát eszerint. Az iskolák és zenekarok, a zenekarok és ifjúsági zenekarok közötti kooperáció, valamint az együttműködés más kulturális intézményekkel, zene-iskolákkal és -főiskolákkal, múzeumokkal és könyvtárakkal a jövőben a zenekarok és elfogadtatásuk bázisát jelentik, és ezzel fennmaradásuknak új társadalmi konszenzusát hozzák létre.

(*Das Orchester 2004/10. – Köszönjük a közlés jogát*)